

שאלות מתחדשות בענייני רבית

מבוא

המערכת הכלכלית דינמית ומחליפה פנים בתדירות גבוהה, ועל כן אנו ניצבים לפני שאלות חדשות בענייני רבית. לאחרונה רוב הציבור פוטר את עצמו משאלות הרבית באמירה הכללית שהכל נעשה לפי היתר עיסקה. אך לדעתנו לא זו הדרך, ורצוי לבחון כל שאלת רבית לגופה ולהשתדל להתנהג על פי שורת ההלכה, בלא להזדקק להיתר כללי.

מעבר לכך, חשוב לדעת שלא תמיד אכן נעשה היתר, ואף אם נעשה, לדעת פוסקים חשובים רצוי להשתמש בהיתר רק כאשר אכן מדובר בעיסקה ולא בקנייה צרכנית.

בנוסף, הסתמכות גורפת על היתר עיסקה גורמת להשתכחות הלכות רבית שהן מורכבות, אך גם חשובות לאין שיעור כחלק מבניית חברה, כלכלה ומדינה על אושיות התורה.

קיבצנו להלן מספר שאלות יום-יומיות, ובכל אחת מהן יש לבחון מהי הדרך להמנע מאיסורי רבית דאורייתא ודרבנן. בחלק מן השאלות נראה שיש למתיר על מה לסמוך, אך המחמיר תבוא עליו ברכה.

נציין כי השאלות מתייחסות לאדם הרוכש או משלם עבור שימוש האישי. כאשר מדובר בחברה או בקניית עסקית, ההסתמכות לכתחילה על היתר עיסקה נכונה הרבה יותר, ובתנאי שאכן נעשה ההיתר כראוי.

שאלה 1: קניה בכרטיס אשראי ב"קרדיט" (או כל שם מסחרי אחר).

באור השאלה: לפעמים ספק מציע מוצר או שירות, כאשר באפשרותינו לשלם באמצעות כרטיס אשראי בכמה תשלומים הנושאים רבית. אנו מניחים כי במקרים אלו הספק מקבל את מלוא התשלום מיד, ואילו חברת האשראי גובה רבית מן הקונה. האם קנייה באופן כזה מותרת?

שיקולי פסיקה: לכאורה, יש לראות כאן נטילה של הלואה ברבית מחברת האשראי, ואם לא נסתמך על היתר עיסקה של חברת האשראי (אם אכן קיים ההיתר), הרי שיש לנו כאן רבית קצוצה, שאיסורה מן התורה.

יש הטוענים כי באופן פורמלי אין כאן נטילת הלואה מחברת האשראי, שכן החוב נוצר כלפי הספק. לכן, לכאורה אולי יש

בפנינו מקרה של רבית שאינה מן הלווה למלוה¹. קיימת טענה נוספת, שאין חברת האשראי נחשבת למלוה, אלא מפקיעה את שעבודו של הקונה אל המוכר. לדעתנו, קשה להעמיד טיעונים אלו במבחן הביקורת, שכן באופן מעשי בקניה מסוג זה מוקמת הלוואה ברבית מול חברת האשראי, ואפילו אין זה דרך מכר, שכן חברת האשראי משמשת כמלוה ולא כמוכר.

המלצות: קיימת אפשרות דחוקה להקל, רק בהסתמך על היתר העיסקה של חברת האשראי. אף על פי כן נראה כי ראוי שלא ליטול אשראי מסוג זה, בודאי אם מטרת הרכישה איננה עסקית. זאת משום שיש כאן קירבה רבה להלוואה ברבית קצוצה.

שאלה 2: הסדר תשלומים מול רשויות מס - מס הכנסה, ביטוח לאומי וכו'.

באור השאלה: פעמים רבות, לאחר שעצמאי או חברה מגישים דו"ח שנתי למס הכנסה, נוצר חוב גדול לרשויות המס בגלל פער בין המקדמות ששולמו לבין חישוב המס. את הסכום הזה ניתן לשלם בתשלום אחד, אך ניתן לעשות הסדר תשלומים, ואז משלמים את החוב, בתוספת המשולמת לרשות הממשלתית. השאלה היא האם ביצירת הסדר תשלומים לרשות ממשלתית עוברים על איסור רבית.

שיקולי פסיקה: מצד אחד, ניתן לראות כאן הלוואה של הממשלה לחייב תוך הוספת רבית. מנגד, ישנן סיבות כבדות משקל להתיר – החוב לא נוצר בעקבות הלוואה אלא בעקבות הטלת המס; וכן, ניתן לראות את מלוא הסכום, כולל הרבית, כחלק מהמס². ועם זאת, כיון שמציבים בפני החייב שתי אפשרויות, במזומן או בתשלומים המחייבים ברבית, אין הדבר כה פשוט להיות.

המלצות: ייתכן כי אין לחוש לאיסור במקרה זה והדבר מותר אף לכתחילה, והנמנע תבוא עליו ברכה. ואולי מן הראוי כי פרנסי הציבור יפנו לרשויות המס על מנת שיפטרו מרבית הסדרי תשלומים שאינם ארוכי טווח, למשל - עד ששה חדשים. בכך נימנע אף ממראית עין של רבית.

1. ראה שוייע יו"ד סי' קס, סעי' יג: מותר לומר לחבירו: הילך זו והלווה עשרה דינרים לפלוני... ובסעיף טז: "א שמותר לישראל לומר לחבירו ישראל: לך והלווה לי מעות מפלוני ישראל ברבית ומותר לתת אחר כך הרבית לשליח להביאו לו, דלא אסרה תורה אלא רבית הבא מיד לווה למלוה.
2. ראה לעניין זה תשובת הריב"ש המובאת בב"י יו"ד סי' קסא סעי' יא שניתן לכלול מראש בהתחייבות של נדוניה את חיוב הרבית, ואז הדבר מותר, ולכאורה יש דמיון מסויים לענייננו, אם כי כאן חישוב הרבית נעשה לאחר שהחוב נקבע.

שאלה 3:

פריסת פרמיית ביטוח לתשלומים.

באור השאלה: ביחס לתשלומי פרמיות של ביטוח קיימות בדרך כלל מספר אפשרויות. כמובן, קיימת אפשרות לשלם בתשלום אחד. בחלק מן הביטוחים, למשל – ביטוח חובה לרכב, ניתן לשלם בכמה תשלומים בכרטיס אשראי ללא רבית כלשהיא.

האפשרות הבעייתית היא כאשר ניתנות שתי ברירות: לשלם בתשלום אחד, או לשלם במספר תשלומים בתוספת "דמי אשראי". השאלה היא האם יש להמנע מכך משום רבית.

שיקולי פסיקה: בדרך כלל, בעסקת מכר שבה המוכר מציע תשלום אחד במועד האספקה או פריסת תשלומים בתוספת רבית, הדבר אסור מדרבנן משום רבית דרך מכר³. אולם, במקרה שלנו, אין הצרכן מקבל את מלוא המוצר בעת הקניה, שכן יתכן לראות את הפוליסה כמוצר שנמכר באופן מתמשך, לאורך כל תקופת הביטוח. לכן קיימת אפשרות להתיר אופן זה של תשלום דמי ביטוח.

המלצות: נראה כי הנמנע מכך תבוא עליו ברכה, ובפרט שדמי האשראי מחושבים על פי סכום הפוליסה ומספר התשלומים.

שאלה 4:

פריסת תשלומים עבור שירות, כאשר קיימת אפשרות להנחה בתשלום אחד.

באור השאלה: אם אדם מחוייב לשלם סכום גדול עבור שירות שקיבל, למשל: ניתוח או טיפול שיניים, פעמים שמציעים לו לשלם בתשלומים, או לשלם בתשלום אחד ולקבל הנחה מהסכום.

שיקולי פסיקה: בניגוד לקניה בתשלומים, שם אפשר לסכם עם המוכר שקניה נעשית בחלקים בהתאם להתקדמות התשלומים, כאן הטיפול או השירות כבר ניתן בפועל, ולכן אם המחיר בתשלומים גבוה מהתשלום במזומן, יש כאן רבית. מצד שני, אם המדובר בהוצאה שאותה בדרך כלל משלמים במספר תשלומים, כגון תשלום לרופא שיניים, כי אז הקדמת התשלום איננה אלא קניית החוב שהוא חייב לרופא, כקונה שטרותיו של חבירו, והדבר מותר⁴.

3. שו"ע יו"ד ס"י קעג סעי' א: מכר לחבירו דבר ששוה עשרה זהובים ב"ב, בשביל שממתין לו, אסור. ובהמשך: ובלבד שלא יאמר לו בפירוש: ואם לזמן זהובים, ואם לזמן פלוני ב"ב.

4. שו"ע יו"ד ס"י קעג סעי' ג: מכר לו סחורה ב"ב על מנת לפרעו לאחר זמן, יכול לומר לו: תפרע לי מיד ולא אקח ממנדך אלא עשרה.

המלצות: מצידו של הרופא, מן הראוי הוא לקבוע את המחיר בתשלומים בלבד. רק לאחר שניתן הטיפול, ונוצר חוב על הסכום הגבוה, ניתן להציע למטופל לשלם בתשלום אחד ולקבל הנחה. לחילופין, על הרופא לעשות היתר עיסקה. מצידו של המטופל, אם אין לרופא היתר עיסקה, כי אז יש לשלם בתשלום אחד את התשלום הנמוך, ולא את התשלום הגבוה בתשלומים.

עם זאת, פעמים שההנחה נעשית מכיון שהרופא חוסך לעצמו את עמלת חברת האשראי. סימן לדבר – כאשר הלקוח מתבקש לשלם את התשלום האחד בהמחאה, ולא בכרטיס אשראי. במקרה כזה ניתן לשלם את התשלום הגבוה בתשלומים, שכן יש לתלות את התוספת בכיסוי עמלת חברת האשראי ולא ברבית.

תשובות הגאון הרב דב ליאור שליט"א לשאלות

התשובות נאמרו ע"י הרב בעל פה ונכתבו ע"י הרב אפרים בן-שחר שליט"א.

1. קניה בכרטיס אשראי, כשמשלמים רבית לחברת האשראי על קניה בתשלומים.

אם יש היתר עיסקה מי שרוצה יכול לסמוך על זה. זה לא חלק. אפשר גם לסמוך על אותן השיטות שסוברות שלחברה בע"מ אין דין רבית, כי זה לא נקרא לווה ומלוח.

2. רבית בתשלומים לרשיות מס.

דין רבית הוא רק בלווה ומלוח או בשותפים. בממשלה אין גוף שמלוח, אין אחריות אישית (לו יצוייר שבנק ישראל היה מלווה כסף לא היתה בזה בעיה של רבית). כך ע"פ הגרצ"פ פרנק בשו"ת הר צבי יו"ד. אפשר לסמוך על זה לכתחילה.

3. פריסת פרמיית ביטוח בתשלומים.

כנ"ל תשובה 1. אין פה רבית דאו', זה דרך מקח וממכר.

4. פריסת תשלומים עבור שירות.

אם מייקר כשמשלם בתשלומים, זה רבית דרבנן ואסור. אם מוזיל על תשלום מידי - אין בעיה.